

Bączek - *Ixobrychus minutus* (Linnaeus, 1766)

Status gatunku: Bardzo nieliczny gatunek lęgowy: w okresie 2011-2020 wykazano 157 par. Nieregularnie spotykany podczas migracji.

Środowisko. Najważniejszym środowiskiem bączka na Nizinie Mazowieckiej były stawy rybne – 74 pary, następnie duże kompleksy torfianek, glinianek i żwirowni - 38 par; starorzecza i wikliniska w dolinach dużych rzek - 33 pary i zbiorniki retencyjne - 12 par. Podstawowym warunkiem zasiedlenia przez bączki zbiornika wodnego była obecność zarośli wierzbowych w pobliżu wysokich trzcinowisk lub pałkowisk w wodzie o głębokości przynajmniej 0,3 m (A. Dombrowski). Najmniejszy, śródpolny zbiornik zasiedlony przez terytorialnego samca bączka miał powierzchnię 0,18 ha (30 m x 60 m) z pasem trzcin o szerokości 2-5 m (A. Dombrowski). Bączek występował na skraju szuwarów i krzewów, omijając wnętrza rozległych trzcinowisk i płątów łożowisk.

Fot. Xx. Samiec bączka *Ixobrychus minutus* (fot. S. Turowski)

Zmiany liczebności. Taczanowski (1888) uważał bączka za gatunek pospolity, jakkolwiek nieliczny, podkreślając, że jest w rzeczywistości bardziej rozpowszechniony, niż to się wydaje. W latach 1970. był bardziej rozpowszechniony niż w następnych dekadach. W roku

1973 na stawie Rydwan gniazdowało kilkanaście par, a w lipcu schwytano aż 20 ptaków w różnym wieku (Wojciechowski i Janiszewski 2003). W roku 1976 na krótkim odcinku Bugu pomiędzy Wywłoką a ujściem Ugoszczy zanotowano 3 pary (T. Smoleński i J. Zawadzki). W latach 1980. zarejestrowano spadek liczebności i brak tego gatunku w wielu miejscach wcześniej zasiedlonych. Kryzys tego gatunku w skali regionalnej trwał przypuszczalnie jeszcze w latach 1990., jakkolwiek w końcu tej dekady lokalnie wykazywano ptaki na opuszczonych wcześniej stanowiskach. Przypuszczalnie skala tego zjawiska była znaczna, bo w okresie 1991-2000 w całym regionie wykryto łącznie 210 par. Ponowny regres bączka zauważono na większości stanowisk łęgowych po roku 2000., a w dekadzie 2011-2020 wykryto obecność 157 par – o 25% mniej niż w dekadzie 1991-2000.

Spadek liczebności bączka wykazano zarówno nad stawami rybnymi, jak i w dolinach rzek. Największy regres dotyczył nadwiślańskiej populacji. W latach 1960. nad korytem środkowej Wisły powyżej Warszawy był bączek gatunkiem średniolicznym (Luniak 1971), ale wzdłuż koryta i bocznych odnóg w okresie 1984-1992 wykryto tylko kilka pojedynczych ptaków pod Dęblinem (Dombrowski i in. 1994). Natomiast w tarasie zalewowym, nad starorzeczami Wisły w latach 1982-1992 zarejestrowano łącznie 43 pary (A. Dombrowski, J. Kośmider i in.) z największą populacją nad J. Czerniakowskim, liczącą 19 par w roku 1986 (I. Mirowski). W latach 2001 - 2010 w tarasie zalewowym Wisły był bączek 2-krotnie mniej liczny: 21 par, w tym nad J. Czerniakowskim gniazdowało 5 par, a w okresie 2018-2020: 19 par (nad J. Czerniakowskim tylko dwie pary; M. Rejmer).

W dolinie Bugu w latach 1983-1986 stwierdzono 13 par; w roku 1998 – jedną, a w roku 2015 – 2 pary (Chmielewski i in. 2004, Dombrowski i in. 2014, Kasprzykowski i in. 2015).

W dolinie Pilicy nastąpił spadek liczebności z 11 do jednej pary, a w dolinie Narwi w latach 1989-1994 wykryto 8 par (Dombrowski 1994, Rzępała i in. 1999) i brak stwierdzeń gatunku w roku 2011 (Kasprzykowski i in. 2012).

W dolinie Bzury od Siemienic do Kuchar w roku 1982 występowało 12 par (Markowski i Wojciechowski 1982), a w latach 2006-2008 był stwierdzony tylko na stawach (Janiszewski i in. 2010). W roku 1973 na stawie Rydwan gniazdowało kilkanaście par (Wojciechowski i Janiszewski 2003), a w roku 1982: na stawach Okręt i Rydwan zarejestrowano łącznie 12 par, w Walewicach – 3 pary i w Borowie – 2 pary, jednak w latach 2006-2008 tylko nieregularnie pojedyncze pary (Janiszewski i in. 2014).

Fot. Xx. Bączek *Ixobrychus minutus* – ptak młody (fot. P. Głowacki)

Na torfiankach tzw. Jezior Szczawińskich, gdzie gniazdowało 5 par (B. Kaźmierczak), w roku 2011 nie stwierdzono tego gatunku (Chmielewski i in. 2013).

W ostatnich latach rejestrowano lokalnie oznaki wzrostu liczebności np. na stawach w Raszynie, gdzie w latach 1990. gniazdowały 1-2 pary, w roku 2011 – 4 pary (J. Zawadzki), w 2016 – 5 par (M. Rejmer), a w roku 2020 - 10 par (M. Rejmer, J. Zawadzki). Wykazano również powrót na kilkunastu niezajętych przez wiele lat stanowiskach, a nawet zasiedlanie niewielkich zbiorników, wcześniej pomijanych przez ten gatunek.

Przyczyny zmian liczebności. Jednym z ważniejszych czynników wpływających na liczebność populacji bączka są warunki panujące na trasach migracji oraz na zimowiskach spowodowane dotkliwymi suszami, a odbudowa populacji europejskiej postępująca od końca lat 1990., może być związana z powrotem do dawnego, bardziej korzystnego reżimu opadów, w połączeniu z odbudową siedlisk preferowanych przez bączka (Keller i in. 2020).

Na obszarach lęgowych negatywny wpływ na ten gatunek miała intensyfikacja gospodarki rybackiej: wycinanie roślinności szuwarowej i krzewów na groblach oraz gwałtowne wahania poziomu wody w trakcie sezonu lęgowego.

Rozmieszczenie i liczebność. W okresie 2011-2020 stwierdzany był, jako lęgowy we wszystkich makroregionach.

Nizina Północnomazowiecka – 9 par, w tym 6 na torfiankach i gliniankach; 2 pary na stawach oraz jedna para na zbiorniku retencyjnym.

Nizina Środkowomazowiecka – 95 par, w tym na stawach – 48 par; nad rzekami (starorzecza i wikliniska) – 31 par; na torfiankach i gliniankach oraz żwirowniach – 16 par. Największa populacja (29 par) zasiedlała wikliniska i starorzecza wzdłuż Wisły, w tym nad J. Czerniakowskim – 2 pary (M. Rejmer, Bukaciński i in. 2017, Rowiński i in. 2019) oraz 10 par na stawach w Raszynie w roku 2020 (J. Zawadzki), ponadto 3 pary na stawach w Wildze oraz 2 pary nad Bugiem (Kasprzykowski i in. 2015). W Warszawie, w czasie inwentaryzacji wykonanej w roku 2018, wykazano łącznie 15 par na ośmiu stanowiskach: stawy w Raszynie – 5 par, J. Czerniakowskie – 2 p., Park Szczęśliwicki – 1 p., Park Koziorożca – 1 p., J. Zgorzała – 2 p., J. Powsinkowskie – 2 p., J. Wilanowskie – 1 p., Glinianka Cietrzewia – 1 p. (M. Rejmer).

Wzniesienia Południowomazowieckie – 32 pary, w tym na stawach – 18, na torfiankach i gliniankach oraz żwirowniach – 7, a na zbiornikach retencyjnych - 7. Najwięcej, bo 5 par gniazdowało w roku 2019 na stawach w Ossowicach pod Rawą Mazowiecką (P. Boguszewski).

Nizina Południowopodlaska – 19 par, z największą populacją 6 par w roku 2010 na zalanej żwirowni w Międzyrzeczu Podlaskim (Kot i Kot 2019), ponadto 13 pojedynczych par: na stawach – 9, zbiornikach retencyjnych – 2 oraz w wiklinach nad Bugiem – 2 pary.

RYCINA z ROZM. STANOWISK LĘGOWYCH

Zagęszczenia. W latach 1980. zagęszczenie bączka nad J. Czerniakowskim w Warszawie wyniosło 2 pary/ha trzcinowiska (D. Jędraszko-Dąbrowska) i była to najwyższa wartość wykazana na Nizinie Mazowieckiej.

Wędrowki. Ze względu na niską wykrywalność w okresie migracji, ptaki stwierdzano na ogół kilka a nawet kilkanaście dni po przylocie, kiedy były wykrywalne głównie wokalnie. Następowoło to najczęściej w 1. połowie maja i z tego powodu nie obliczono mediany przylotu tego gatunku. Natomiast na stanowiskach lęgowych w latach 1985-2020 ptaki pojawiały się średnio 26 kwietnia. W latach 1975-2020 najwcześniejsze daty pierwszych

pojawów wiosennych przypadły w dniach: 31 III 2012 – 1 os. (M. Mucha); 9 IV 1985 – 2 samce na stawach w Siedlcach (Goławski i in. 2002); 12 IV 1986 – 1 os. w rezerwacie „Okólny Ług” (S. Chmielewski) i 21 IV 2013 – 2 samce na stawach w Rudzie (W. Chróścik). Ponadto w kwietniu ptaki zauważono jeszcze tylko 5 razy w okresie 26-30 IV.

Młode osobniki obserwowano na stanowiskach lęgowych do końca 2. dekady września. W czasie letnich obozów nad Wisłą w Pawłowicach w latach 1975-1985 obserwowano pojedyncze ptaki pomiędzy 28 VII a 1 IX (SKO). Luniak (1971) podaje 0,2 os./km rzeki w okresie jesiennym. Z powodu nocnej migracji, dysponujemy niewielką liczbą obserwacji ptaków również w okresie jesiennym. Najpóźniejsze obserwacje poczyniono w dniach: 1 X 2020 – ptak przelatujący nad Markami (T. Wałachowski), 6 X 2013 – 1 os. w Warszawie (E. Suchożebrska) oraz w Niemojkach pod Łosicami (P. Pawłowski); 26 XI 1991 nad J. Czerniakowskim (M. Szymański). Ostatni pobyt zarejestrowano w dniach 29 XI – 4 XII 2013 nad zalewem w Radomiu (R. Tęcza), który przypuszczalnie był próbą przezimowania.

Stadność. Prawie wszystkie obserwacje bączka w okresie migracji dotyczyły ptaków pojedynczych. Interesujące było stwierdzenie 8 odzywających się ptaków (stacjonarne lub przelotne ?) w trzcinowiskach koło przepompowni Zb. Zegrzyńskiego w Popielarzach w dniu 13 VIII 2019 (E. Szczepankiewicz).

Streszczenie. Bardzo nieliczny gatunek lęgowy: w okresie 2011-2020 wykazano 157 par. Nieregularnie spotykany w czasie przelotów. Ostatni pobyt zarejestrowano w dniach 29 XI – 4 XII 2013 nad zalewem w Radomiu (R. Tęcza), który przypuszczalnie był próbą przezimowania.

Andrzej Dombrowski

Literatura

Bukaciński D., Keller M., Buczyński A., Bukacińska M. 2017. Awifauna lęgowa koryta środkowej Wisły w roku 2009 – zmiany liczebności i rozmieszczenia w ciągu ostatnich 36 lat. W: Keller M, Kot H., Dombrowski A., Rowiński P., Chmielewski S., Bukaciński D. (red.). Ptaki środkowej Wisły. M-ŚTO, Pionki, s. 31-98.

Chmielewski S., Dombrowski A., Smoleński T., Zawadzki J. 2004. Awifauna lęgowa doliny dolnego Bugu. Kulon 9: 3-37.

Dombrowski A., Goławski A., Kasprzykowski Z., Dmoch A., Twardowski M., Szczepankiewicz E., Cieśluk P., Miciałkiewicz R., Zawadzki J., Smoleński T., Mróz E.,

Sikora M., Trębicki Ł., Omelaniuk M., Kurowski M., Mortka K., Sidelnik M., Waclawik P. 2014. Zmiany liczebności wybranych lęgowych gatunków ptaków w tarasie zalewowym doliny dolnego Bugu w okresie 1984-2014. *Kulon*, 19: 1-20.

Janiszewski T., Podlaszczuk P., Wojciechowski Z. 2014. Ptaki lęgowe OSO Pradolina
Warszawsko-Berlińska PLB 10001

Kasprzykowski Z., Dmoch A., Goławski A., Kozik R., Mitrus C. 2011 msc. Inwentaryzacja
ornitologiczna OSO Natura 2000 PLB140014 „Dolina Dolnej Narwi”.
PTOP, Siedlce.

Kasprzykowski Z., Dmoch A., Goławski A., Kozik R., Mitrus C. 2015 msc. Ptaki Obszaru
Specjalnej Ochrony Ptaków Dolina Dolnego Bugu PLB 140001. Sprawozdanie z
inwentaryzacji w sezonie 2014/2015. Ekspertyza wykonana dla ECO-EXPERT Sp. J,
Siedlce.

Keller V., Herrando S., Vorisek P. et al. 2020. European Breeding Bird Atlas 2: Distribution,
Abundance and Change. European Bird Census Council & Lynx Edicions, Barcelona.

Kot Cz., Kot K. 2019. Ptaki zbiorników poźwirowych w Międzyrzeczu Podlaskim w latach
2010-2011. *Kulon*24: 31-46.

Rowiński, Chodkiewicz T., Wardecki Ł. Dmoch A. 2019. Inwentaryzacja bączka *Ixobrychus
minutus*, dzięcioła średniego *Dendrocoptes medius* i podróżniczka *Luscinia svecica* na
obszarze Natura 2000 Dolina Środkowej Wisły PLB140004 w roku 2019 (msc.),
Warszawa.